

Miodrag Raičević

SMRT NA SILU

Mihajlu Pantiću

Jedva čekam da raskrinkam Dostojevskog.
Vladimir Nabokov

Stalno mi prigovaraju da moji junaci nemaju (ako ne računamo imena), nekih bitnijih svojstava po kojima bi ih čitalac pamtio. Ne stavljam akcenat ni na garderobu, razume se. Nema opisa lica: čitalac (ako je to onaj za koga ja pišem), podrazumeva da junak ima nos, uši, oči, usta takođe. Nigde nećete naći ni jednog podatka o tome kakve su mu boje oči, kolika su mu usta, ima li sve zube, jesu li mu usne pune, ili tanke ko u revolveraša. Šta je s ušima: da li stoje priljubljene uz glavu, ili su se odvojile, pa štrče, ili su pri vrhu povijene na dole, dajući tako njihovom vlasniku tupav izgled.

Nigde podvaljak da vidiš na čoveku!

Svi su savršeni. Izvinite, ali baš to je posao literature; da dočara izgled i pojavu junaka, ne samo njegovo, po pravilu nekonvencionalno ponašanje...

– Izvinite, ali ja ne mogu da dođem do reči.

Pre svega, to nije tačno. Bar ne, u tolikoj meri.

Uzmite Raskoljnikova (kad završimo uredno ćemo ga vratiti).

Ako ste pažljiv čitalac primetićete da nam ga Dostojevski daje samo ovlaš. Nećete valjda tvrditi da to što je bio *vanredno lep*, sa *divnim zagasitim očima*, *smeđ*, *povisok*, *gibak* i *stasit*, govori nešto preciznije o njemu. Šta uopšte znači *vanredno lep*? Da li možete da ga zamislite? Još sa *divnim zagasitim očima*. Kakve ono behu zagasite oči, voleo bih da mi to neko objasni? Znam šta su "zagasite oči", ali šta to znači, to mi ne znamo. Sumnjam da iko zna. Jesu li to "oči čornije"? Svakako, ne. Da je Fjodor Mihailovič želeo da mladi Raskoljnikov ima takve oči, niko mu nije branio da ih takvim i nazove. Ali, on je vrlo decidno napisao da se radi o *divnim zagasitim očima*. Ah!

Šta kaže dalje Dostojevski?

Smeđ, *povisok*, *gibak* i *stasit*.

Četiri atributa, od kojih vam cela stvar opet nije mnogo jasnija nego što je bila pre nego što ste taj opis pročitali. Kad kaže *smeđ*, verovatno misli na kosu. Ali, on ništa dalje ne kaže o toj kosi. Kako je taj mladi gospodin češlja? Da li ima razdeljak, i gde? Možda nosi nešto odozgo: kapu, šešir, sombrero? Ništa od toga nema na stranicama koje slede. Zatim se kaže da je Raskoljnikov *povisok*, i to je, verujte, najsmušnije od svega. Koliko centimetara ima *povisok* čovek? Gde je granica između *povisokog* i *visokog* čoveka? Pretpostavljamo da ta granica postoji. To što pisac tvrdi za njega da je *gibak*, donekle ima

opravdanja. Čovek u njegovim godinama, ako nije bogalj, a Dostojevski o tome ništa ne kaže, i ako gospodin o kome je reč nema dvesta kilograma, a nema, jer je siromašan i hrana za njega, pa i ona najprostija, predstavlja čist luksuz, mora biti, ako ništa drugo, a ono makar *gibak*. Ako ne verujete, pogledajte oko sebe i uverićete se istog trenu.

Na kraju, da kažemo nešto o pridevu kojim se čitaocu saopštava da je naš junak stasit. Svi znamo šta znači to, *stasit*. Stasit je onaj čovek koji ima *skladno građeno, visoko i vitko telo*. Jeste li čuli? Ako je stasit, onda se radi o visokom čoveku, a ne povisokom. Onda ispada da Dostojevski ne zna kako mu izgleda glavni junak, u šta, priznaćete, nije lako poverovati, ali... Ajde, da ne zna baš kako izgleda (ah, danas smo svi tako rasejani), on je, na kraju krajeva, samo statista u ovom dosta neobičnom romanu.

U stvari, imam osećaj da baćuška Fjodor Mihajlovič preko svih tih trica i opisa želi što pre da pretrči, e da bi se dokopao babinog temena. Nju, jadicu, u ovoj knjizi niko ne voli, tako da joj je sudbina izvesna još od samog početka. Tja!

Postavlja se stoga i jedno sasvim krucijalno pitanje: zašto je Dostojevski Raskolnikovu tutnuo u ruke ono sekirče. Uopšte nisam siguran kome je u stvari trebala babina smrt: Raskolnikovu ili Fjodoru Mihajloviču? Ako se zna da je i Dostojevski često bio u ne baš malim dugovima, ne treba sumnjati da je na neki način želeo da se osveti svima koji su ga podsećali na one svima nama znane stihove: *Pesniče, znaš li svoj dug?*

Kad opisuje babinu smrt, umetnik ne škrtari na detaljima. Sve je tu, i ne samo da bi se publika čitalačka rasonodila. Setite se, kako je Raskolnikov ušao kod Aljone Ivanovne, kako je bio sav prestrašen, kao u transu! Čak je i baba to primetila! Ali Dostojevski u tom momentu vidi samo babin potiljak – mesto gde će se spustiti Raskolnikovljeva sekira, koju on još uvek krije pod kaputom. Dostojevski kaže:

Baba je, kao i uvek, bila gologlava. Sjajna i proseđa retka kosa njena, kao i obično jako namazana uljem, beše spletena u majušnu pleteničicu (ah!) i skupljena u jedan okrnjak od koštanog češlja koji strčase na njenom potiljku.

Dosta!

I ovo je sasvim dovoljno da neutralnog konzumenta ove literature ubedi da Fjodora Mihajloviča ništa drugo i ne interesuje do to mesto na glavi na koje će se za koji trenutak spustiti uši sekire koju Raskolnikov još uvek greje pod kaputom. Dostojevski je, u to više nema sumnje, opsednut tim delom lobanje koji će vrlo brzo pretrpeti nepopravljivu štetu.

Ha, primećujete li, ne radi on to bez uživanja?

Evo primera: *Udar pade baš na samo teme, jer baba beše malena rasta. Ona vrisnu, ali slabo, i najedared skliznu ka patosu.* Primećujete, sve se odvija kao na usporenom filmu, a da li je baš tako. Dostojevski nije znao za slow motion, pa tako ni njegov postupak nije mogao proisteći iz oponašanja tehnike, kako to danas skoro nečovečno zlorabe postmodernisti. Pre će biti da pisac i ne želi da pretrči preko ovog događaja! Baba pada kao pero, sporo i lelujavo, na patos, i ne biva odmah mrtva, što nas malo čudi, ali kad je Dostojevski u pitanju, i ne previše.

Udariti jednu staricu u glavu ušima sekire (ne kaže narod uzalud za nešto meko, *babin mozak*, misleći tu pre svega na glavu), a da ona pritom odmah ne izgubi makar svest,

skoro da je nemoguće. Dostojevski kaže da je Raskoljnikov zamahnuo. Ako pritom znamo da je mlad, stasit, onda je prosto neverovatno da od tog udarca baba samo poklekne. Čak je, kaže Dostojevski, podigla obe ruke do glave, kad je ovaj klepio.

Kao da joj je Raskoljnikov udario čvrgu.

Sad je on iz sve snage udari još jedared, i dvared (ne da se baba) – neprestano ušicama, i neprestano po temenu.

Ali, ni to nije ono najgore. Dostojevskom je i to malo. Čitajte!

... ona beše mrtva. Oči joj izbečene, kao da bi htele da iskoče, a čelo i sve lice namršteni i unakaženi grčevitim drhtanjem.

Ali, dragi moj čitaocē, zašto bi babi oči bile izbečene, kao da bi htele da iskoče, pa baba nije udavljena!

Čitam, i ne verujem!

Imam osećaj (ovde ne dam nikom da mi protivureči) da Raskoljnikov sve ovo stvarno nije hteo, ali da je Dostojevski bio neumoljiv u nameri da jedan život upropasti tako što će ga navesti da jedan drugi život uništi.

Kako kaže Nabokov, Raskoljnikovljevi razlozi su, pre svega, *mutni*. Verovatno je hteo da kaže, nejasni, neubedljivi, i ja mu verujem. Dostojevskom je trebala babina smrt, a ne Raskoljnikovu, to je bar jasno.

Dostojevski ima Raskoljnikova na duši!

Ja, lično, na takav primer u svetskoj literaturi nisam naišao, niti sam još negde o nečem sličnom čitao. Dostojevski je onim ušicama sekire poubijao sve svoje poverioce. Ko zna, možda je to, u ono vreme bila i pretnja. Živo me interesuje kako su izgledali susreti našeg pisca sa gospodom kojima je dugovao pare.

Opisujući Raskoljnikova, u stvari, Dostojevski nam saopštava kako bi se on ponašao u sličnoj situaciji.

On ostavi sekiru na patos, pored mrtve babe, i odmah turi ruku u njen džep...

Ništa od onog malopredašnjeg: *... ali srce ne prestajaše. Naprotiv, kao za pakost, lupajše sve jače, jače, jače...*

Ali, kad je oposlio stvar, kaže Dostojevski, *beše sasvim pri sebi, nesvestica ga beše prošla, mozak mu se već ne okretaše...*

Ključna scena, po meni, je ona u kojoj Raskoljnikov ponovo uzima sekiru u ruke, iz golog straha da baba nije dovoljno mrtva, ali se zaustavlja u poslednjem trenutku. Izgleda da je i Dostojevski shvatio da bi to bilo previše, pa je uhvatio Raskoljnikova za ruku! Ujstu, mali! Što je mnogo, mnogo je, kažemo i mi i Rusi.

Na kraju je i Dostojevski shvatio da je nemoguće ubiti mrtvog čoveka, ali ga je, verovatno, mrzelo da se vraća unazad da prekomponuje scenu. Pretpostavljamo da je, kao i svi veliki pisci (sic!) bio mišljenja da veliki pisac ne samo da može nego i sme, s vremena na vreme, da učini sebi poneku malu galantnost na uštrb čitalaca, a u vidu izvesnih nedoslednosti ili pak grubih previda, ma kako taj čitalac bio vispren i kao takav ne baš uvek spreman da pokusa sve što mu se servira.

Ali i pored svega, ne mogu da verujem da je Dostojevski bio takav? A vi?